

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

BƏKİR NƏBİYEVİN ELMİ-ƏDƏBİ İRSİ

İxtisaslar: 5716.01 – Azərbaycan ədəbiyyatı
5715.01 – Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, ədəbi təhlil və tənqid

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Əsmər Dadaş qızı Hüseynova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Bakı – 2021

Dissertasiya işi Sumqayıt Dövlət Universitetinin Azərbaycan və xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Rafiq Yusif oğlu Əliyev

Rəsmi opponentlər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Bədirxan Balaca oğlu Əhmədov

filologiya elmləri doktoru, professor
Flora Sultan qızı Naciyeva

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Nəzmiyə Ağali qızı Yığıtoğlu

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.05 - Dissertasiya şurası

Dissertasiya Şurasının sədri: akademik, filologiya elmləri doktoru,
İsa Əkbər oğlu Həbibbəyli

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
İsmixan Məhəmməd oğlu Osmanlı

Elmi seminarın sədrləri:

filologiya elmləri doktoru, dosent
Əlizadə Bayram oğlu Əsgərli

filologiya elmləri doktoru, professor
Məmməd İrac oğlu Əliyev



GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Ədəbi tənqiddən, tənqidi düşüncədən və tənqidçi şəxsiyyətindən bəhs etmək ədəbi prosesin keçmiş olduğu inkişaf yolunun xarakterindən, səciyyəvi məqamlarından, eyni zamanda real vəziyyətindən, dərk və qavrayışından danışmaq deməkdir.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvi Bəkir Əhməd oğlu Nəbiyevin (1930-2012) elmi-nəzəri fəaliyyəti, xüsusən bir tənqidçi-ədəbiyyatşünas kimi fəal və məhsuldar yaradıcılıq axtarışları ədəbi-bədii təcrübənin və ədəbi tənqidin təhlil və ümumiləşdirilməsi istiqamətində aparılan gərgin elmi mücadilənin altmış illik böyük bir dövrünü əhatə etməsi ilə əlamətdarlıq qazanır. Bəkir Nəbiyevin bir tənqidçi-ədəbiyyatşünas kimi uzunmüddətli elmi-nəzəri axtarışları əslində ədəbi-bədii təcrübənin, müasir ədəbi prosesin keçmiş olduğu yaradıcılıq təkamülünün öyrənilməsi, elmi ümumiləşdirmə predmeti seçilməsi yönündən ciddi maraq və əhəmiyyət kəsb edir. Alimin çağdaş ədəbi gedişatın inkişaf meyillərini, üslub təmayüllərini konseptual şəkildə izah və şərh edən ədəbi-tənqidi irsinin tədqiqinin aktuallığını şərtləndirən amillər belə məqamlarda üzə çıxır.

Bəllidir ki, həmişə fəal tənqidçi-ədəbiyyatşünas fərdiyyəti ilə seçilən Bəkir Nəbiyevin ayrı-ayrı kitab və monoqrafik tədqiqatları hələ onun sağlığında elmi-nəzəri fikirdə geniş rezonans doğurmuş, təqdiredici rəy və məqalələrlə yanaşı, müxtəlif vaxtlarda fərqli münasibətlərlə akademiklər Məmməd Cəfərin “Müəllif haqqında”¹, İsa Həbibbəylinin “Ədəbi tənqid ağırlıqlı ədəbiyyatşünas irsi”², Nizami Cəfərovun “Akademik Bəkir Nəbiyevin yaradıcılıq yolu”³ məqalələri, Şamil Salmanovun “Tənqidçi və ədəbi proses” (Akademik Bəkir

¹ Cəfər M. Müəllif haqqında // Bəkir Nəbiyev. Kamalın təntənəsi, Bakı: Yazıçı, 1981, 407 s. səh.3-4

² Həbibbəyli İ. Ədəbi tənqid ağırlıqlı ədəbiyyatşünas irsi. Bakı, “Ədəbiyyat qəzeti”, 2010, 22 yanvar.

³ Cəfərov N. Seçilmiş əsərləri:5 cildə, II c., Elmi redaktoru: akad.İsa Həbibbəyli, Bakı: Elm, 2007, 352 s.

Nəbiyevin ədəbi-elmi fəaliyyəti və tənqidi görüşləri)⁴, Əməkdar elm xadimi, professor Qəzənfər Paşayevin “Ədəbiyyatşünaslıq elmimizin patriarxı”⁵, akademik Teymur Kərimlinin “Gözəllərin axıra qalmışı”⁶, professor Vaqif Arzumanlının “Dəyərli ustad”⁷, filologiya elmləri doktoru Məhəmmədli Mustafayevin “Ədəbiyyatşünaslığımızın xan çınarı”⁸, filologiya elmləri doktoru Esmira Fuadin “Bəkirnamə”⁹ adlı kitab və monoqrafiyaları akademik Bəkir Nəbiyevin milli ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafındakı xidmətləri, bir tənqidçi kimi obyektiv və prinsipial meyarlarla çağdaş ədəbi prosesi dəyərləndirmə manerası haqqında müfəssəl bilgiler verir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini məqalə, monoqrafiya və mətbuat, qismən arxiv materialları, ədəbiyyat tarixi və nəzəriyyəsinin təcrübəsi, predmetini isə Bəkir Nəbiyevin elmi-ədəbi irsi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Araşdırmanın əsas məqsədi bir tənqidçi-ədəbiyyatşünas kimi akademik Bəkir Nəbiyevin elmi irsinin ayrı-ayrı yaradıcılıq problemlərinə konseptual baxış ifadə edən məqamlarını sistemli şəkildə təhlilə yönəltməkdir. Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıda göstərilən elmi problemlərin şərhli tədqiqatın vəzifəsinə çevrilir.

- Akademik Bəkir Nəbiyevin yetişdiyi ədəbi-elmi zəminin və yaradıcılıq dövrünün xarakterik cəhətləri barədə əyani təsəvvür yaratmaq;

- Tənqidçi-ədəbiyyatşünas kimi Bəkir Nəbiyevin yaradıcı fərdiyyətini müəyyənləşdirmək;

- Alimin ədəbiyyat tarixçiliyi istiqamətindəki axtarışlarının məqsəd və vəzifələri barədə yekdil qənaət formalaşdırmaq;

- Bir tənqidçi kimi Bəkir Nəbiyevin poeziya, nəsr və dramaturgiyanın (teatrın) yaradıcılıq problemlərinə, bu sahələrin ayrı-

⁴ Salmanov Ş. Tənqidçi və ədəbi proses. (Akademik Bəkir Nəbiyevin ədəbi-elmi fəaliyyəti və tənqidi görüşləri). Bakı: Səda, 2001, 154 s.

⁵ Paşayev Q. Ədəbiyyatşünaslıq elmimizin patriarxı, Bakı: Ozan, 2010, 104 s.

⁶ Kərimli T. Gözəllərin axıra qalmışı, Bakı: Çinar-çap, 2010, 228 s.

⁷ Arzumanlı V. Dəyərli ustad, Bakı: Qartal, 2010, 400 s.

⁸ Mustafayev M. Ədəbiyyatşünaslığımızın xan çınarı. Bakı: Mütərcim, 2012, 200 s.

⁹ Fuad E. (Şükürova). Bəkirnamə. Bakı: Elm, 2017, 240 s.

ayrı fakt və hadisələrinə obyektiv və prinsipial mövqe sərgiləyən məqamlarını üzə çıxarmaq;

- Milli ədəbiyyatların tarixi təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi, qarşılıqlı ədəbi təsirin bu yöndə oynadığı mühüm rolun şərhini alimin elmi-ədəbi irsində izləmək;

- Bəkir Nəbiyevin klassik irsin müasir ədəbi-bədii düşüncəyə göstərdiyi təsiri ənənə və varislik prinsipindən çıxış edərək təhlilə yönəldən tədqiqatlarında aparıcı yerini və mövqeyini aydınlaşdırmaq;

- Tərcümə sənətinin nəzəriyyəsi, tarixi təcrübəsi və praktik əhəmiyyəti məsələlərinin Bəkir Nəbiyevin məqalə və tədqiqatlarında məxsusi yerinə diqqət yönəltmək;

- Milli müstəqillik və istiqlal ideyasının bir məfkurə istiqaməti kimi müəyyənliyinə zəmin yaradan ədəbi şəxsiyyətlərə həsr olunan tədqiqat xarakterli araşdırma və monoqrafiyaların müəllifi olmaq etibarilə Bəkir Nəbiyevin xidmətlərinə nəzər yetirmək;

- Mühacirət ədəbiyyatının və elmi irsinin tanınmış nümayəndələrinin həyat və yaradıcılığı yönündə aparılan elmi axtarışların nəticəsi kimi meydana çıxan nümunələrin təhlilinə nail olmaq;

- Bəkir Nəbiyevin elmi yaradıcılığında uşaq ədəbiyyatı məsələlərini elmi-nəzəri təhlil müstəvisinə çıxarmaq.

Tədqiqat metodları. Dissertasiya işi tarixi-müqayisəli və nəzəri-tipoloji təhlil metodları əsasında yerinə yetirilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

- Akademik Bəkir Nəbiyevin ədəbi-tənqidi irsinə ideoloji, eləcə də ifrat sosioloji amilin təsiri faktlarla əsaslandırılmışdır.

- Bəkir Nəbiyevin elmi-nəzəri irsində tarixilik və müasirlik prinsipi əsas müddəə kimi ön plana çəkilmişdir.

- Müstəqillik dövrünün ideya-estetik prinsiplərinin konseptual məfkurə istiqaməti kimi müəyyənləşməsində Bəkir Nəbiyevin xidmətləri üzə çıxarılmışdır.

- Tədqiqatda Bəkir Nəbiyevin ədəbi prosesin inkişaf meyilləri, yeni fakt və hadisələri barədə mülahizələri öyrənilir.

- Dissertasiya işində Bəkir Nəbiyevin elmi-nəzəri fəaliyyəti üçün xüsusi bir mərhələ kimi keçən əsrin 60-70-ci illəri götürülür, bu illərin ədəbi prosesinin dəyər və qiymətləndirilməsində bir tənqidçi kimi

onun nail olduğu məziyyətlər diqqət önünə çəkilir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Təqdim olunan dissertasiyanın elmi yeniliyi aşağıdakı amillərlə şərtləndirilir:

- İlk dəfə Bəkir Nəbiyevin elmi-ədəbi irsi özünün bütün ədəbi-nəzəri yönləri ilə sistemli elmi-tədqiqat müstəvisinə gətirilir;

- Bu elmi irsin ədəbiyyatşünaslıq tariximizdə yeri, ədəbi-nəzəri fikrin inkişafında rolu dəyərləndirilir;

- Bəkir Nəbiyevin tənqidində nəzəri-metodoloji və elmi-nəzəri meyarların ədəbi prosesə təsiri;

- Alimin tənqidi irsinin estetik təbiəti, ədəbi prosesdə rolu zəngin faktlar əsasında aşkara çıxarılır;

- Bəkir Nəbiyev elmi-ədəbi irsinin mövzu və problemləri, tədqiqat nəticələri ədəbiyyat tarixçiliyinin müasir elmi konsepsiyaları kontekstində yenidən qiymətləndirilir;

- Akademikin elmi-ədəbi irsinin müasirlik əhəmiyyəti üzə çıxarılır;

- Tarixilik və müasirlik kateqoriyasının alimin elmi-nəzəri irsində aparıcı bir məziyyətə çevrilmə imkanları diqqət mərkəzinə çəkilir;

- Ədəbi proseslə ədəbi tənqidin qarşılıqlı münasibətləri fonunda Bəkir Nəbiyevin tənqidi irsinə xas olan məziyyətlər üzə çıxarılır;

- Alimin ədəbi əlaqələr və onun xüsusi bir növü kimi tərcümə sənətinin real vəziyyəti, təcrübi imkanlarına aydınlıq, elmi yəqinlik gətirən səciyyəvi cəhətlər təhlilə yönəldilir;

- İstiqlal poeziyasının və mühacirət ədəbiyyatının araşdırılması yönündə alimin xidmətləri, nail olduğu başlıca xüsusiyyətlər aşkarlanır.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini və ədəbi tənqid sahələrini ixtisas seçən tədqiqatçılar, həmçinin ali məktəblərin filologiya fakültəsinin bakalavr və magistr pillələrində təhsil alanlar üçün mühüm təcrübi əhəmiyyətə malikdir. Dissertasiya işindən ali məktəblərdə dərs vəsaiti və seçmə fənlərdə və kurslarda isə metodik material kimi istifadə oluna bilər.

Dissertasiya işinin aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işi Sumqayıt Dövlət Universitetinin Azərbaycan və xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasının tədqiqat istiqamətlərinə uyğun olaraq yerinə

yetirilmiş, tədqiqat işinin mövzusu Azərbaycan Respublikası Elmi Tədqiqatların Təşkili və Əlaqələndirməsi Şurasında təsdiq olunmuşdur. Əldə edilən elmi nəticələr, dissertasiyanın əsas məzmunu, tədqiqat konsepsiyası Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yanında Ali Attestasiya Komissiyasının müəyyənləşdirdiyi elmi jurnallarda nəşr olunan məqalə və beynəlxalq konfranslardakı çıxışlarda öz əksini tapmışdır.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Sumqayıt Dövlət Universitetinin Azərbaycan və xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiya işinin strukturu və ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil və ayrı-ayrı elmi problemlərin izah və şərhini nəzərdə tutan paraqraflardan, nəticədən və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Tədqiqat işi ümumilikdə 34942 işarədən ibarətdir. Giriş 1487 işarədən, birinci fəsil 13265 işarədən, ikinci fəsil 9986 işarədən, üçüncü fəsil 9074 işarədən, nəticə isə 1130 işarədən ibarətdir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsindən bəhs edilmiş, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, metodları müəyyənləşdirilmiş, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar göstərilmiş, dissertasiya işinin elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, quruluşu haqqında müvafiq məlumat verilir.

Dissertasiya işinin **“Bəkir Nəbiyevin elmi-ədəbi irsinin əsas mövzu və problemləri”** adlanan birinci fəsli üç paraqraftan ibarətdir.

Bu fəslin **“Bəkir Nəbiyevin ədəbi-nəzəri görüşlərinin təşəkkülü. Bəkir Nəbiyev tənqidşünas kimi: Firidun bəy Köçərlinin ədəbi-tənqidi görüşlərinin elmi-nəzəri təhlili”** adlı birinci paraqrafında Bəkir Nəbiyevin tənqiddə gəlişi, onun tənqidçilik fəaliyyətinin əsas istiqamətləri, Firidun bəy Köçərli irsi ilə bağlı monoqrafik tədqiqatının mövzu-problemləri araşdırılmışdır. Qeyd olunmuşdur ki, Azərbaycan tənqidi və ədəbiyyatşünaslığı keçən əsrin 20-30-cu illərində, eləcə də Böyük Vətən müharibəsi və ondan sonrakı yaradıcılıq mərhələlərində

siyasi-ideoloji yasaq və məhdudiyyətlərə baxmayaraq, çağdaş ədəbi prosesin inkişaf meyilləri, milli ədəbiyyat tarixçiliyi istiqamətində fəal elmi-nəzəri axtarışlar aparmış, ədəbi-tarixi təcrübənin tədqiqi sahəsində müəyyən nailiyyətlər qazanmışdır. Şübhəsiz ki, bu prosesdə kifayət qədər yaradıcılıq təcrübəsinə malik olan tənqidçi-ədəbiyyatşünaslarla yanaşı, müharibədən sonrakı dinc quruculuq illərində – keçən əsrin 50-ci illərində tənqid və ədəbiyyatşünaslıq sahəsinə gələn gənclər də müəyyən rol oynamışdır.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü, Əməkdar Elm Xadimi, professor Bəkir Əhməd oğlu Nəbiyev (1930-2012) bu mərhələdə elmi-nəzəri fəaliyyətə başlayan tənqidçi-ədəbiyyatşünas nəslinin ardıcıl və davamlı yaradıcılıq axtarışları ilə seçilən nümayəndələrindən biri idi.

Tənqidçilik ümumilikdə Bəkir Nəbiyevin elmi-nəzəri fəaliyyətinin tərkib hissəsi kimi xüsusi əhəmiyyət kəsb edən bir sahədir. Professor Şamil Salmanov özünün “Tənqidçi və ədəbi proses” monoqrafiyasında Bəkir Nəbiyevin tənqidçi-ədəbiyyatşünas fərdiyyəti ilə bağlı belə bir qənaətə gəlir: “O, belə demək mümkünsə, tənqidçi olduğu qədər həm də ədəbiyyat tarixçisi və nəzəriyyəçisidir. Tarixilik və nəzərilik onun tənqidində də çox güclüdür. Lakin eyni zamanda o, ədəbiyyatşünaslıq tədqiqatlarında da öz tənqidçilik xassəsini qoruyub saxlayır: ədəbi-tarixi fakt və prosesləri tənqidçi mövqeyindən, tənqidçi ehtirası ilə mənimsəyir və qiymətləndirir”¹⁰.

Alimin tənqidçilik fəaliyyətini poeziya, nəsr, teatr, dramaturgiya və incəsənət yönümlü digər sahələrə ayırmaq olar. Belə bir çoxcəhətliklik tənqidçinin vaxtilə mətbuat sahəsindəki fəaliyyəti ilə də izah oluna bilər.

Keçən əsrin 50-ci illərinin sonlarına yaxın Bəkir Nəbiyevin elmi-nəzəri fəaliyyətində cari ədəbi proseslə yanaşı, ədəbiyyat tarixi istiqamətində aparılan tədqiqatlara da geniş yer ayrılırdı. Professor Cəfər Xəndan Hacıyevin rəhbərliyi altında “Firidun bəy Köçərlinin həyat və yaradıcılığı” mövzusunda namizədlik dissertasiyası üzərində işləmək Bəkir Nəbiyevi ədəbi tənqidlə yanaşı ədəbiyyat tarixi ilə bağlı elmi axtarışlara da sövq edir.

¹⁰ Salmanov Ş. Tənqidçi və ədəbi proses (Akademik Bəkir Nəbiyevin ədəbi-elmi fəaliyyəti və tənqidi görüşləri). Bakı, “Səda”, 2001, s. 48, 154 s.

Dissertasiya işində Fəridun bəy Köçərlinin həyatı, pedaqoji fəaliyyəti, ədəbi-tənqidi və ədəbiyyat tarixçiliyi istiqamətindəki görüşləri elmi təhlil və münasibət hədəfi seçilir ki, görkəmli pedaqoqun, tənqidçi və ədəbiyyat tarixçisinin məşğul olduğu əsas sahə və istiqamətlər barədə müfəssəl qənaət yaradılır.

Nəticə olaraq bu qənaətə gəlinir ki, Bəkir Nəbiyevin keçən əsrin 50-ci illərindəki elmi-nəzəri fəaliyyəti həm cari ədəbi prosesin təhlil və ümumiləşdirilməsi istiqamətində, həm də ədəbiyyat tarixçiliyi sahəsində aparılan ardıcıl və məqsədyönlü yaradıcılıq axtarışları ilə diqqət çəkir.

Birinci fəslin **“60-70-ci illərin ədəbi prosesi Bəkir Nəbiyevin tənqidində”** adlı ikinci paragrafında alimin tənqidçilik fəaliyyətinin ən yetkin mərhələsi olan keçən əsrin 60-70-ci illər tənqidinə istinadən həm dövrün ədəbi tənqidinin meyar və prinsipləri şərh olunur, həm də Bəkir Nəbiyev tənqidinin nəzəri, metodoloji istiqamətləri öyrənilir. Bəkir Nəbiyev 50-ci illərin yaradıcılıq təcrübəsində tənqidçi daha çox yenicə işıq üzü görən ədəbi-bədii nümunələri təhlil və ümumiləşdirirdisə, 60-70-ci illərdə bununla yanaşı ayrı-ayrı ədəbi növ və janrların inkişaf və təkamül prosesini izləmək, bu istiqamətdə yetərli fikir və hərtərəfli münasibət bildirmək cəhdi nəzərə çarpır. O da vurğulanır ki, Bəkir Nəbiyevin fərdiyyətini çox bəlli edən xüsusiyyətlərdən biri tənqid obyektinə böyük etika ilə yanaşması, hətta “tənbeh” məqamında belə incə davranmasıdır.

Bəkir Nəbiyevin bir tənqidçi kimi nail olduğu səciyyəvi cəhətləri Yaşar Qarayev obyektiv meyarlar əsasında müəyyənləşdirərək belə bir yekun nəticəyə gəlirdi: “Bəkir ilk məhəbbətini tənqiddə tapıb və bu məhəbbətə axıra qədər sadıq qalıb. Lakin üslubun tərzindən və çalarından asılı olmayaraq, tənqidçinin önəmli əsərlərinin hamısı ədəbiyyatın və onun tarixinin təməl problemlərinə həsr olunub. Bunlarda ədəbi-elmi dəyərlər mənəvi dəyərlərlə həmişə vəhdət, həmişə sintez təşkil edir”¹¹.

Dissertasiya işində qeyd olunur ki, bu illərin elmi-nəzəri axtarışlarında Bəkir Nəbiyevi bir tənqidçi kimi düşündürən məsələlərdən biri də müasirliyin ədəbi-estetik prinsip kimi ədəbiyyat və

¹¹ Qarayev Y., Salmanov Ş. Məhəbbət və sədaqətə. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., Bakı, 1981, 9 yanvar, s. 5

sənət əsərlərində ön plana çəkilməsi idi. Bəkir Nəbiyevin bu illərdə yeni nəşr olunan şeir nümunələri ilə bağlı resenziyalarında, müxtəlif ədəbi nəşilləri təmsil edən sənətkarlar haqqında yazdığı məqalələrində də müasirlik aparıcı bir xətt kimi seçilir. Bu meyardan çıxış edilərək sənətkarın həyatla, zamanla, real gerçəkliklərlə münasibətinin mühüm tərəfləri aşkarlanır. Müəllif 1960-cı ilin məhsulu olan epik örnəklərdə tarixi mövzulara fəal münasibəti xüsusi olaraq nəzərə çatdırır, belə bir marağın səbəblərini tarixə və tarixi keçmişin ibrətamiz hadisələrinə şairlərin müasirlik mövqeyindən yanaşmasının bariz təzahürü kimi qiymətləndirərək belə bir nəticəyə gəlirdi ki: “Keçən ilki poemaların mövzu etibarlı ilə yuxarıda göstərdiyimiz tənəsübdə olmasının özü təqdirəlayiq bir haldır və şairlərimizin epik əsərlərdə bu günün hadisələrinə və qəhrəmanlarına geniş yer verdiklərini göstərir. Bunu da qeyd edək ki, tarixi mövzuda yazılmış poemalar sırasında qruplaşdırdığımız əsərlərin müəllifləri təsvir etdikləri hadisələrə müasir tələblər səviyyəsindən yanaşmağa çalışmış, tarixilik prinsipinə əsasən düzgün rıayət etmişlər”¹².

Bəkir Nəbiyevin tədqiqatlarında teatr və dramaturgiya sahəsinə intensiv marağının yaranması da bu yaradıcılıq mərhələsindən başlayaraq tədricən geniş bir məcraya doğru istiqamətlənir. Doğrudur, tənqidçinin bu yaradıcılıq mərhələsində haqqında bəhs edilən sahələrə həsr olunan məqalə və resenziyaları kəmiyyət etibarlı ilə bir o qədər də çox deyil. Ancaq bu yazılar sanbal və elmi-nəzəri səviyyəsinə görə digər yaradıcılıq sahələrinə həsr olunan məqalə və tədqiqlərdən heç də geridə qalmır, bir qədər də mahiyyətinə varsaq, mürəkkəbliyinə, struktur xüsusiyyətlərinə və sinkretizminə görə bir neçə incəsənət növünü özündə cəmləşdirən teatr sənətinin spesifik cəhətlərini konkret nümunələrin timsalında açmaq tənqidçidən və sənətsünasdan xüsusi istedad və bacarıq tələb etdiyini nəzərə alsaq, burada kəmiyyətin deyil, keyfiyyətin üstün bir göstərici olduğuna tamamilə əmin ola bilərik.

Bu nəticəyə gəlinir ki, poeziyanın sənətkarlıq məsələlərinə, epik şeirin ideya-bədii xüsusiyyətlərinə, bədii nəsrin geniş yayılmış janrlarından olan hekayə yaradıcılığına, povest və roman kimi geniş

¹² Nəbiyev B. Müasirlik və sənətkarlıq uğrunda (Ədəbi-tənqidi məqalələr), Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1966, s. 20, 126 s.

həyat lövhələrini və insan xarakterlərini təsvir edən nümunələr ətrafında irəli sürülən fikir və mülahizələr, dramaturgiya sahəsində yaranan yeni nümunələrin təhlilinə həsr olunan yazıları öz xarakteri etibarını ilə bir tənqidçi kimi Bəkir Nəbiyevin 60-70-ci illərdəki ədəbi-tənqidi fəaliyyətini məhsuldar və fəal axtarışlar dövrü kimi səciyyələndirməyə kifayət qədər əsas verir.

Birinci fəslin **“İkinci dünya müharibəsinin ədəbi faktları təhlil və araşdırma hədəfi kimi”** adlı üçüncü paragrafında Bəkir Nəbiyev irsində II Dünya müharibəsi dövründə yaranmış ədəbiyyatın elmi-nəzəri şərhindən bəhs olunur. Qeyd olunur ki, Bəkir Nəbiyevin müharibə mövzusunun öyrənilməsinə artan elmi marağı əslində keçən əsrin altmışıncı illərinin ikinci yarısından başlayır. İlk cəhd kimi onun rus dilində 1965-ci ildə “Azərbaycan sovet ədəbiyyatı Böyük Vətən müharibəsi dövründə”¹³ adlı kitabçası Azərbaycan Elmlər Akademiyası Nəşriyyatında çap olunmuşdu. Kitabçada müəllif tərəfindən müharibə illərinin ictimai-ədəbi mənzərəsi, poeziya nəsr və dramaturgiya kimi yaradıcılıq sahələrində müharibə mövzusunun işlənmə səviyyəsi əsas təhlil və diqqət mərkəzinə çəkilir, zəngin ədəbi faktlardan və nümunələrdən çıxış edilərək fikir yürütmək başlıca məqsəd kimi müəyyənləşdirilirdi.

Belə məqsədyönlü tədqiq və axtarışların aparılmasına təkan verən faktlardan biri də Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutunun iki cildlə hazırladığı “Azərbaycan sovet ədəbiyyatı tarixi”nin araya-ərsəyə gətirilməsi ilə bağlı idi. Böyük Oktyabr sosialist inqilabının 50 illiyi münasibətilə hazırlanan bu nəşrin “Böyük Vətən müharibəsi illərində ədəbiyyat” fəslinin yazılması Bəkir Nəbiyevə həvalə olunmuşdu.

1970-ci ildə Bəkir Nəbiyev bu mövzu üzərində geniş və əhatəli tədqiqat işi apararaq “Süngüyə çevrilmiş qələm” (Azərbaycan sovet ədəbiyyatı Böyük Vətən müharibəsi illərində) adı və elmi-kütləvi oçerk təyinatı ilə Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında nəşr etdirir. Az sonra kitab haqqında rəylərlə çıxış edən Yəhya Seyidov “Azərbaycan gəncləri”

¹³ Набиев Б. Азербайджанская советская литература периода Великой Отечественной войны, Редактор: В.В. Девицт, Баку, Издательство Академии Наук Азербайджанской ССР, 1965, 59 стр.

qəzetində çıxış etdiyi “Süngüyə çevrilmiş qələm” məqaləsində müəllifin janr təyinatı ilə razılaşıaraq yazır: “... hər hansı bir əsər kimi, bu kitaba da öz meyarından çıxış edərək qiymət vermək doğru olardı. Müəllif janrı dürüst müəyyənləşdirərək, onu “elmi-kütləvi” oçerk adlandırmışdır”¹⁴. Yəhya Seyidovdan fərqli olaraq tənqidçi Şamil Salmanov məsələyə daha obyektiv yanaşıaraq onu monoqrafiya kimi təqdim etmişdi: “Müharibə və ədəbiyyat” mövzusu dəfələrlə tədqiqat predmeti olduğuna baxmayaraq, o hələ də yeni həllini, daha əhatəli və dərin şəkildə təhlilini gözləməkdədir. Filologiya elmlər namizədi Bəkir Nəbiyevin “Süngüyə çevrilmiş qələm” (Azərbaycın 1970) monoqrafiyası müasir ədəbiyyatşünaslığımızın bu istiqamətdə hərəkətinin yeni bir təzahürü olduğuna görə qiymətli və diqqətəlayiq bir tədqiqatdır”¹⁵. Çünki müəllif bu monoqrafiyanın tədqiqat istiqamətləri əsasında elə həmin il “Böyük Vətən müharibəsi və Azərbaycan ədəbiyyatı” mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş və təbii ki, bu kitab da o dövrün tələbləri nəzərə alınmaqla monoqrafiya kimi doktorluq dissertasiyası üçün qoyulan normativlərə cavab verən bir səviyyədə qələmə alınmışdı.

Bəkir Nəbiyev bu araşdırmasında müharibə və onun ədəbiyyatda ifadə üsullarını, bu mövzuda yazılmış əsərlərin ideya-məzmun xüsusiyyətlərini, sənətkar və həyatı gerçəklik məsələlərini, zamanın yazıçı qarşısına qoyduğu tələb və vəzifələri geniş təhlil edir, bu istiqamətdə ümumiləşdirilmiş, konkret faktlarla əsaslandırılmış qənaətlər irəli sürür. Müharibə ağrı-acılarının ifadəsində, döyüş səngərlərində şücaət göstərən döyüşçülərin arxa cəbhə ilə həmrəyliyini poeziya qədər təbii, inandırıcı və təsirli ifadə edən bir yaradıcılıq növü olmadığını qeyd edən müəllif çoxsaylı poetik faktlardan çıxış edərək yazırdı: “Müharibə dövrü poeziyasında “böyük” və “kiçik” mövzu yox idi. Xalqın faşizm üzərində qələbəsinə kömək edən, bu qələbəni daha da yaxınlaşdırmaqla bilən hər şey, hər bir mövzu poetik idi”¹⁶. Nəsr və publisistikanın müharibə

¹⁴ Seyidov Y. Süngüyə çevrilmiş qələm. “Azərbaycan gəncləri” qəz., Bakı, 1970-ci il, 15 oktyabr, s. 4

¹⁵ Salmanov Ş. Sərt illər ədəbiyyatının tədqiqi. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəz., 1970-ci il, 19 sentyabr, s. 12

¹⁶ Nəbiyev B. Süngüyə çevrilmiş qələm (Azərbaycan sovet ədəbiyyatı Böyük Vətən müharibəsi illərində). Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1970, s. 56, 214 s.

illərindəki mənzərəsi də tədqiqatda kifayət dərəcədə önə çəkilirdi ki, bu da baş verən hadisələrə çevik və operativ münasibətin janrın verdiyi imkanlarla yaxından səsleşməsinin əyani göstəricisi kimi nəzərdən keçirilir.

Dissertasiya işində bu nəticəyə gəlinir ki, müharibə dövrü ədəbi-bədii təcrübəsinin tədqiqi istiqamətindəki axtarışlar Bəkir Nəbiyevin elmi-nəzəri fəaliyyətinin 60-70-ci illər mərhələsinin prioritet mövzularından və problemlərindən birinə çevrilir, belə bir təşəbbüs, şübhəsiz ki, onun həm ədəbiyyatşünaslıq, həm də ədəbi tənqid sahəsində nail olduğu yaradıcılıq təcrübəsinə və bu təcrübənin nəticəsi kimi yaranan nümunələrin aktuallıq və müasirlik kimi keyfiyyətlərini də dolğun şəkildə əks etdirdiyini göstərir.

Tədqiqat işinin bu fəslində əldə edilən əsas elmi nəticələr iddiaçının “Tənqidin və tənqidçinin nüfuzu” (42), “Bəkir Nəbiyevin estetik irsinin üslub tipologiyası” (35), “Тема войны в научных исследованиях Бакира Набиева” (124), “60-70-ci illərin ədəbi prosesi Bəkir Nəbiyevin tənqidində” (33), “Bəkir Nəbiyev poeziya tənqidçisi kimi” məqalələrində öz əksini tapmışdır.¹⁷

Dissertasiya işinin **“Bəkir Nəbiyev ədəbiyyatda milli müəyyənlik və integrasiya haqqında”** adlanan ikinci fəslə üç paraqraftan ibarətdir. İlk paraqraf **“Klassik irsə ənənə və novatorluq müstəvisində baxış”** adlanır və burada Bəkir Nəbiyevin bir ədəbiyyatşünas kimi fəaliyyətində klassik irsin öyrənilməsi və tədqiqi məsələləri araşdırılır.

Tədqiqatda göstərilir ki, alimin yeri gəldikcə özündə milli yaddaşın etnoqrafik əlamət və xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayan folklor

¹⁷ Hüseynova Ə. Tənqidin və tənqidçinin nüfuzu. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu. Elmi axtarışlar (Folklorşünaslıq; filologiya, fəlsəfə, tarix, incəsənət və nəzəriyyə aspektləri), Bakı, 2011, №1, s.93-96; Bəkir Nəbiyevin estetik irsinin üslub tipologiyası. Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, Bakı, 2015, №3 (95), s.222-224; Тема войны в научных исследованиях Бакира Набиева. Закарпатьські філологічні студії. Ужгород, 2018, №5, том 2, с. 106-110; Bəkir Nəbiyev poeziya tənqidçisi kimi. Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, 1 (109) Bakı, 2019, s. 213-215; 60-70-ci illərin ədəbi prosesi Bəkir Nəbiyevin tənqidində. Filologiya məsələləri. Bakı, Elm və təhsil, 2019, №8, s.308-313

nümunələrinə, xüsusi olaraq əski etiqad və təsəvvürləri, adət-ənənələri, məişət və yaşam tərzini özündə əks etdirən epos yaradıcılığı haqqında qələmə aldığı məqalə və tədqiqləri, klassik sənətkarlardan Nizami Gəncəvi, Yunus İmrə, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Xurşudbanu Natəvan, Mirzə Ələkbər Sabir, Hüseyn Cavid, Cəfər Cəbbarlı, Abdulla Şaiq, Məhəmməd Hüseyn Şəhriyar, Səməd Vurğun kimi müxtəlif əsrlərdə yaşayıb-yaradan klassik sənətkarların həyat və yaradıcılığı, ədəbi irsinin səciyyəvi xüsusiyyətləri barədə yazılan məqalələrdə təhlil və şərh klassik irsin müasir dərkinə, onun bu günün ədəbi-bədii təcrübəsi üçün əhəmiyyət kəsb edən məqamlarına yönəldilməsi ilə diqqəti cəkdir.

Bəkir Nəbiyevin milli epos mədəniyyətinin öyrənilməsinə elmi marağının başlanğıcı əslində keçən əsrin 60-cı illərinə təsadüf edir. İlk debüt kimi “Koroğlu” adlı məqalədə müəllif dastanının film kimi ekranlaşdırılan variantı haqqında öz fikir və mülahizələrini bildirməklə bərabər, xalq qəhrəmanlığını, milli azadlıq mübarizəsinin təmsilçisi və fədaisi olan bu obrazla bağlı düşüncələrini oxucu və ədəbi-elmi ictimaiyyətlə bölüşür, sənətsevərlərin rəğbətlə tamaşa etdiyi film haqqında mülahizələrini irəli sürürdü.

Bəkir Nəbiyevin Yaşar Qarayevlə müştərək qələmə aldığı “Xalq mədəniyyətinin güzgüsü” (“Kitabi-Dədə Qorqud”) kitabçasında eposun yaranması, məlum nüsxələri, elm aləmində tanınma tarixi barədə verilən yığcam məlumatlarla yanaşı qədim oğuzların və türksoylu tayfa birliklərinin yerləşmə arealı, coğrafi özəllikləri, tarixən təşəkkül tapan adət-ənənələri ilə bağlı ən etibarlı saxlanıcılıq rolunu oynaması məsələsi önə çəkilir.

Alimin “Nizami və Gəncə” adlı əhatəli məqaləsi böyük şair-mütəfəkkirin anadan olmasının 850 illiyinin Azərbaycanda və digər ölkələrdə qeyd edildiyi bir ərəfəyə təsadüf edir. Bəkir Nəbiyev şairin Azərbaycanın qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri hesab olunan Gəncəni öz adının yanında bir nisbə kimi işlədən Nizaminin dünya şöhrəti qazanan poetik qüdrətinin parlamasında bu şəhərin ədəbi-mədəni mühiti ilə yanaşı, təbii-coğrafi gözəlliklərinin xüsusi rolunu belə açıqlayır: “Gəncə torpağı təxəllüsündə Gəncəvi sözü olan bir sıra görkəmli istedadlar yetirmişsə də, Gəncəvi deyərkən poeziya aləmində nəzərdə nurlu siması canlanan ilk şair Nizami olduğu kimi, bu nadir

incilərin doğrulub cilalandığı yer – Gəncə şəhərinin özü gözlərimiz önündə cilvələnilir”¹⁸.

Yunus İmrənin yaradıcılıq dühasının məhsulu olan poetik nümunələrin yalnız türk əsilli xalqlar üçün deyil, bütün tərəqqipərvər dünya ictimaiyyəti üçün əhəmiyyətli edən məziyyətlərdən bəhs edən məqaləsini Bəkir Nəbiyev “Möcüzənin bayramı” adlandırır. Dünyada xəlv olunan bütün insanları öz doğma və yaxını hesab edən mütəfəkkirin belə bir ideyanı və ədəbi-estetik qayəni öz yaradıcılıq kredosu seçməsinə dərin humanizm və insanpərvərlik nümunəsi hesab edən müəllif belə bir cəhəti şairin mənsub olduğu təsəvvüf fəlsəfəsi ilə, Şərq milli düşüncəsindən öz başlanğıcını alan fikir cərəyanları ilə bir məcrada təhlilə cəlb etməsi ilə əlamətdarlıq qazanır.

İmadəddin Nəsimi yaradıcılığının humanist, bəşəri mahiyyətindən bəhs edən “Azərbaycan şeirinin Nəsimi zirvəsi” adlı məqalə Hələb şəhərində keçirilən Azərbaycan – Suriya Beynəlxalq elmi konfransında edilən məruzə əsasında hazırlanmışdır. Burada öz məsləki və əqidəsi yolunda bütün əzab və işgəncələrə sinə gərən üsyankar şairin fədakar obrazı yaradılır, ictimai-fəlsəfi siqləti ilə insanlığı uzun əsrlər boyu düşündürən poeziyasının xəlqi mahiyyəti, ümumşərq, ümummüsəlman düşüncəsi məcrasında münasibət müstəvisinə çıxarılır.

“Füzuli haqqında üç söz” adlı məqalədə Bəkir Nəbiyev böyük Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin dünya şöhrəti qazanmasını belə bir geniş və əhatəli miqyasda təyin etməyə çalışır. Alimin məqalənin nəzəri başlanğıcında irəli sürdüyü mülahizələrdə bunu açıq-aydın görmək olur. “Müdrək sənətkarlar tək cə mənsub olduqları xalqın yox, bütün bəşəriyyətin tarix və tale səmasında parlaq ulduzlara bənzəyirlər. Zaman keçdikcə bu ulduzlar daha əzəmətli və möhtəşəm görünürlər. Firdövs, Nizami, Nəsimi, Nəvai, Yunus İmrə, Şekspir, Puşkin kimi qüdrətli istedad sahibləri, dünya ədəbiyyatı kəhkəşanını ən böyük sələflərinin ruhuna və qoyub getdikləri yaşarı ənənələrə layiq bir vüsətlə nurlandıran Füzuli də belə ulduzlar sırasındadır”¹⁹.

¹⁸ Nəbiyev, B.Ə. Seçilmiş əsərləri: [5 cildə] / B.Nəbiyev. Red. Nikpur Cabbarlı, Bakı: Çinar-Çap, c.1, 2009, s. 314, 492 s.

¹⁹ Nəbiyev B. Seçilmiş əsərləri: 5 cildə, I c. / Nikpur Cabbarlının redaktəsi ilə, Bakı, Çinar-Çap, 2009, s. 360, 492 s.

Bəkir Nəbiyevin “Nəsirəddin Tusinin şeir dünyası” adlı məqaləsi böyük alimin şeir sahəsindəki yaradıcılıq axtarışlarını etibarlı mənbə və qaynaqlar əsasında üzə çıxarılmasına təminat yaradan yazılar sırasındadır.

Alimin “Klassik poeziya və islami dəyərlər”, “Füzuli məktəbinin layiqli davamçısı”(Hacı Rza Sərraf), “Şuşa ədəbi mühiti” kimi məqalələrində klassik irs, onun yaradıcılıq təcrübəsində oynamış olduğu rol, islam və ona məxsus mənəvi dəyərlərin orta əsr poeziyasında ifadə üsulları, ədəbi məktəb və ədəbi mühit anlayışları zəngin faktlar əsasında nəzərdən keçirilir.

Nəticəyə gəlinir ki, Bəkir Nəbiyevin klassik irslə bağlı araşdırmaları bütöv halda bu zəngin ədəbi nümunələrin müasirliklə əlaqə və münasibətlərini, tarixən formalaşan yaradıcılıq təcrübəsinin davam və inkişafını ənənə və novatorluq prinsipləri əsasında dəyərləndirilməsini qarşıya bir məqsəd olaraq qoyan cəhdlər kimi ciddi maraq kəsb edir.

İkinci fəslin **“Bəkir Nəbiyevin yaradıcılığında ədəbi təmaslar problemi”** adlanan ikinci paragrafı Bəkir Nəbiyevin elmi-nəzəri irsində ədəbi əlaqələrlə bağlı problemlərin təhlil və araşdırılmasına həsr olunub.

Burada vurğulanır ki, tənqid və ədəbiyyatşünaslıq sahələrində fəal yaradıcılıq axtarışları ilə yanaşı ədəbi əlaqələr də Bəkir Nəbiyevin elmi-nəzəri irsində aparıcı yerlərdən birini tutmuşdur. Əslində o ilk məqalə və yazılarını bu sahəyə həsr etmiş, sonrakı fəaliyyətində ədəbi əlaqələrin aktual problemləri alimin tədqiq xarakterli məqalə və araşdırmalarının prioritet mövzu və problemləri kimi müəyyənleşmişdir.

Bəkir Nəbiyevin ədəbi əlaqələrə həsr olunan məqalələri müxtəlif vaxtlarda nəşr olunan kitablarında “Dostluq telləri”, “Dostluq ənənəmizdir” və “Dost nəğməsi şirin olur” sərlövhələri altında təqdim edilirdi ki, belə təqdimat orada toplanan məqalələrin əsas məram və məqsədi ilə yaxından səsleşirdi.

Qardaş xalqlar ədəbiyyatından seçmələrin Azərbaycan oxucuları üçün əhəmiyyətini xüsusi olaraq qeyd etməklə Bəkir Nəbiyev ədəbi əlaqələrin mühüm əhəmiyyət daşıyan bir vasitə kimi türkəsilli ədəbi-bədii təcrübə üçün də eyni dərəcədə aktualıq kəsb etməsinə diqqəti yönəltməyə çalışır, tanınmış imza sahiblərinin yaradıcılıq irsi barədə yetərinə təsəvvür yaratmağı qarşıya bir məqsəd kimi qoyurdu. Bu

baxımdan Tugelbay Sıdıqbekovun “Hekayələr” kitabı haqqında qələmə alınan “Maraqlı hekayələr” adlı məqalə mühüm dəyər kəsb edir.

XX əsr rus poeziyasının tanınmış nümayəndəsi kimi Vladimir Mayakovskinin yarıdıcılığını təhlil edən, şairin əsərlərinin Azərbaycan şeirinə göstərmiş olduğu müsbət təsirdən bəhs edən Bəkir Nəbiyev ədəbi əlaqələrin bu dövrdə formalaşmasında sənətkarın fəal mövqeyini yüksək qiymətləndirərək belə bir qənaətə gəlirdi: “Azərbaycan sovet poeziyasının yaradıcıları olan S.Rüstəm, S.Vurğun, R.Rza, M.Rahim, O.Sarıvəlli, eləcə də respublikamızın görkəmli tənqidçi və ədəbiyyatşünasları dönə-dönə etiraf etmişlər ki, inqilabdan sonra şeirimizin əsas inkişaf mərhələlərində novator axtarışların meydana çıxması və müəyyən üslublar halında formalaşması prosesinə Mayakovski yaradıcılığının konkret təsiri olmuşdur”²⁰.

Qarşılıqlı ədəbi əlaqələrin öyrənilməsi və tədqiqi məsələlərinə həsr olunan monoqrafiyaların, kitab və dərsliklərin işıq üzü görməsi ilə əlaqədar olaraq yazılan məqalə və rəylərdə Bəkir Nəbiyevin bu sahəyə bir mütəxəssis kimi bələdliyi özünü aydın şəkildə nümayiş etdirməkdə idi. Əsasən keçən əsrin 60-cı illərindən başlayaraq qələmə alınan bu yazılar Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının ədəbi əlaqələr sahəsindəki axtarışlarını, ənənəvi yanaşmalarını kifayət qədər əks etdirmək iqtidarındadır.

İkinci fəslin **“Tərcümə yaradıcılığı Bəkir Nəbiyevin elmi axtarışlarında”** adlı üçüncü paragrafında alimin bədii tərcümə qarşısında qoyduğu tələblər, tərcümə məsələləri ilə bağlı problemlərin müzakirəsində göstərdiyi mövqe şərh olunur.

Keçən əsrin 50-ci illərindən başlayaraq Bəkir Nəbiyev bilavasitə rus dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edilən bədii nümunələrin orijinala yaxından səsləşən məqamlarının tərcümə prosesində qorunub saxlanması kimi sənətkarlıq məsələlərini önə çəkirdi. Bu mənada “Çayka romanı Azərbaycan dilində”, “Tələbələr” povestinin tərcüməsi haqqında”, “Bir əsərin üç tərcüməsi (N.V.Qoqolun “İvan İvanoviçlə İvan Nikiroviçin dalaşması” haqqında), “İ.V.Qonçarovun “Adi əhvalat” romanı Azərbaycan dilində”, “M.Qorki “Əsərləri”nin I cildi Azərbaycan dilində”, “Tədqiqatçının ilk kitabı” (Fəridə Vəlixanovanın “Səməd

²⁰ Nəbiyev B. Roman və müasir qəhrəman. Bakı: Yazıçı, 1987, s. 244, 296 s.

Vurğun poeziyasının rus tərcümələri” monoqrafiyası haqqında) kimi məqalələr Bəkir Nəbiyevin tərcümə məsələlərinə 50-60-cı illərdə göstərdiyi elmi maraq və münasibəti yetərincə əks etdirməkdədir.

Bəkir Nəbiyev poetik tərcümədə sənətkarın bədii mətnə ifadə etdiyi əsas mətləblərin, ideyanın, fərdi üslubu özünəməxsusluğun mümkün qədər qorunub saxlanılması məsələsini ön plana çəkir, obrazlı düşüncə tərzindən, milli-ənənəvi koloritdən gələn xüsusiyyət və çalarlara həssaslıqla yanaşmaq zərurətinin vacibliyini mühüm şərt kimi qarşıya qoyurdu. Keçən əsrin 70-ci illərinin yaradıcılıq təcrübəsindən çıxış edərək Bəkir Nəbiyev bu sahənin praktik və nəzəri məsələləri ilə bağlı postsovet məkanında-ümumittifaq miqyasında bu ətrafda gedən mübahisə və polemikalara da münasibət bildirməyi zəruri sayır, vaxt ilə “Literaturnaya qazeta”nın səhifələrində açılan müzakirələrdə səsləndirilən mülahizələri sərf-nəzər edirdi. Məsələn, müzakirədə verilən: “Ən yaxşı tərcümə nədir?” sualına tərcüməçi və tərcümə nəzəriyyəçisi Yuri Ryaşentsevin birmənalı şəkildə verdiyi cavab və açıqlama: “Əgər ikinci dildə yaradılan əsər oxucuda orijinalın oyatdığı təəssürata maksimum dərəcədə yaxın təsir oyada bilirsə, onu yaxşı tərcümə hesab etmək olar”²¹ – tezisini qəbul etməyən müəlliflərin məsələyə daha ciddi və müxtəlif baxış bucağından münasibəti kimi dəyərləndirilir. Belə bir fikir ixtilaflarının yaranmasını təbii hesab edən müəllifin yekun nəticə olaraq irəli sürdüyü qənaət bundan ibarətdir ki: “Bədii tərcümə sahəsində sovet realist tərcümə məktəbinin on illərdən bəri davam edib gəlmiş çox qiymətli təcrübəyə və mütərəqqi klassik ənənələrə əsaslanan qənaəti bundan ibarətdir ki, tərcümə orijinalın məzmununu ilə forması, ruhu ilə hərfi arasındakı dialektik vəhdəti qoruyub saxlamalı, müqabil dilin leksik, sintaktik, üslubi imkanlarının, təsvir və ifadə vasitələrinin əsasında oxuculara çatdırılmalıdır. Burada tək-tək söz və ifadələrin mənası dərindən qavranılmalı, lakin onların hər birinin ümumiyyətlə adekvat deyil, müəyyən mətn daxilindəki ümumi ideya-bədii strukturaya tabe edilməlidir. Məntiqi dəqiqliklə bədii kamilliyin təcəssümünə nail olmaq üçün bu, riayət edilməsi son dərəcə vacib olan tələblərdən biridir”²².

²¹ Nəbiyev B. Təzə izlər soracağında. Bakı: Yazıçı, 1979, s. 184, 216 s.

²² Yenə orada.

Bəkir Nəbiyevin tərcümə məsələləri ilə bağlı problem xarakterli məqalələrinin və araşdırmalarının bir qismi də konkret olaraq bir mütərcimin yaradıcılığının təhlilinə yönəldilməsi ilə yadda qalır. Bu tipli məqalə və araşdırmalarında o, sadəcə olaraq konkret bir sənətkarın yaradıcılığından bəhs etsə də, ümumən tərcümə tarixinin və nəzəriyyəsinin təcrübi imkanlarından çıxış edərək öz fikir və mülahizələrini irəli sürməyə nail olur.

Bəkir Nəbiyevin tərcümə məsələlərinə həsr olunan məqalə və tədqiq xarakterli araşdırmaları elmi-nəzəri fikirdə belə bir həqiqətin gerçəkliyinə dərin inam aşıl原因an xüsusiyyətləri ilə seçilir və indiki qloballaşan dünyanın təzadlı və ziddiyyətli məqamlarında öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır.

Tədqiqat işinin bu fəslində əldə edilən əsas elmi nəticələr “Tarixi-etnoqrafik yaddaş və milli əxlaq kitabımız – “Dədə Qorqud” (Bəkir Nəbiyevin yaradıcılığında)”, “Bəkir Nəbiyev’in bilimsel araşdırmalarında çeviri sorunları”, “Bəkir Nəbiyev ədəbi tənqidinin estetik xüsusiyyətləri”, “Bəkir Nəbiyev yaradıcılığında ədəbi tənqidin müasir mərhələsinə baxış”, “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı problemləri Bəkir Nəbiyevin tədqiqatlarında” məqalələrində öz əksini tapmışdır.²³

Tədqiqat işinin üçüncü fəsil **“Bəkir Nəbiyev müstəqillik dövrü ədəbi-tarixi prosesi haqqında”** adlanır və bu fəsil üç paragrafdan

²³ Hüseynova. Ə. Tarixi-etnoqrafik yaddaş və milli əxlaq kitabımız – “Dədə Qorqud” (Bəkir Nəbiyevin yaradıcılığında). “Kitabi-Dədə Qorqud” və dünya eposçuluq ənənəsi. Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları Sumqayıt, Bakı, 2015, s. 71-73; Bəkir Nəbiyev ədəbi tənqidinin estetik xüsusiyyətləri. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Sumqayıt Dövlət Universiteti. Elmi xəbərlər. Sumqayıt, 2016, №4, cild 12, s. 38-41; Bəkir Nəbiyev yaradıcılığında ədəbi tənqidin müasir mərhələsinə baxış. Mədəniyyətlərarası dialoqda bədii ədəbiyyatın rolu. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Sumqayıt Dövlət Universiteti. Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları. Sumqayıt, 2018, 04-05 dekabr, s. 438-439; Bəkir Nəbiyev’in bilimsel araşdırmalarında çeviri sorunları. Uluslararası Bilimsel Araşdırmalar Kongresi (Sosial və Təhsil Bilimləri) (UBAK), 11-14 Temmuz, 2019, Bandırma, s.255-266; Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı problemləri Bəkir Nəbiyevin tədqiqatlarında. Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 650 illiyinə həsr olunmuş “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı: dil, üslub, ideya problemləri” adlı Elmi Konfransın materialları. Bakı, 6-7 dekabr, 2019, s. 207-210

ibarətdir.

Birinci paraqraf **“Azərbaycançılıq Bəkir Nəbiyevin tədqiqat metodunun əsası kimi”** adlanır.

Doxsanıncı illər tənqid ətrafında elmi, publisistik müstəvilərdə çox qızgın mübahisələr gedirdi. Şübhəsiz ki, bu ictimai-siyasi həyatda və cəmiyyətdə baş verən proseslərlə sıx bağlı idi. Bu mübahisələrin əsas predmeti “tənqid lazımdır mı? sualı, əsas iddiası isə “tənqidin yoxluğu” mühakiməsi idi. Bu illərdə ədəbi tənqidin lazımsızlığı fikri ortaya atılmışdı, bu fikri müdafiə edənlər qarşı tərəfin – bədii yaradıcılıq sahəsində müəyyən təcrübəyə malik nümayəndələri idi və onlar öz mövqelərini belə əsaslandırırdılar: “Tənqidçi peşəsi sosializmin məhsuludur. Dünyanın heç bir ölkəsində belə “ədəbi tənqid” yoxdur, esseçilər var”²⁴. Ədəbi tənqidin nümayəndələri isə bədii söz adamlarının tənqid haqqında “lazımsız peşə” fikrinə dəstək deyildilərsə də, hər halda dövrün tənqidi haqqında yüksək rəydə də deyildilər.

Tənqid ətrafında gedən bu mübahisələrə Bəkir Nəbiyev uzun müddətli yaradıcılıq təcrübəsindən çıxış edərək qoşulmuş və öz qənaətlərini əsaslandıraraq belə bir yekun nəticəyə gəlmişdi ki: “...bu gün bizim cəmiyyətimizdə, istər yazıçılar cəmiyyəti olsun, istərsə də elmi cəmiyyətimizdə elə müəlliflər tapılır ki, deyirlər: bizdə tənqid yoxdur. Mən buna kökündən etiraz eləyirəm. ... bizdə ədəbi tənqid yoxdur – bu fikir, mənim qənaətimə görə, adamı məsuliyyətsizliyə aparır”²⁵.

Müstəqillik dövrünün tənqidinin özünün sosial-tarixi, fəlsəfi-estetik əsasları var idi. Və əslində dövrün tənqidindəki böhran bu əsasların tənqidçilər tərəfindən müəyyənləşdirilib, mahiyyətinə varıla bilməməsindən irəli gəlirdi. Bəkir Nəbiyevin bir alim və tənqidçi kimi gördüyü işlərdən biri və önəmlisi dövrün sosial-tarixi, fəlsəfi-estetik əsaslarının mahiyyətini özü üçün müəyyənləşdirib bunu ədəbi tənqidi prosesə ötürməsi idi.

Bəkir Nəbiyevin bir tənqidçi kimi fəal iştirak etdiyi müşavirə və müzakirələrdə, eyni zamanda qələmə aldığı problem məqalələrində

²⁴ Vaqif Bayatlıya 20 sual. (şair V.Bayatlı Odərlə müsahibə). “Yol” qəz., Bakı, 1991, №11, s.14

²⁵ Akimova E. Yeni təfəkkür və ədəbi tənqid. Bakı: MBM, 2013, s.196, 280 s.

qaldırdığı məsələlər, doğrudan da, dövrün tələb və ehtiyaclarına operativ münasibətdən irəli gəlirdi. Keçən əsrin 90-cı illərinin başlanğıcında milli ədəbiyyat tarixçiliyinin yazılma və təsnifat prinsiplərinə yeni dəyərlər baxımından nəzər yetirilməsi də Bəkir Nəbiyevin bu sahəyə bir tənqidçi kimi fəal alim-vətəndaş mövqeyi və münasibətinin bir göstəricisi idi.

Bu fəslin ikinci paraqrafı **“Mühacirət ədəbiyyatına elmi münasibəti doğuran əsas amillər. İstiqlal şairlərinin yaradıcılığı Bəkir Nəbiyevin araşdırmalarında”** adlanır.

Mühacirətşünaslığın bir sahə kimi öyrənilməsi şübhəsiz ki, milli müstəqilliyə qovuşduğumuz illərin payına düşür. Hələ sovet rejiminin tam və rəsmi şəkildə süqutu ərəfəsində belə ad altında Bakıda gerçəkləşən Beynəlxalq Elmi Konfransın keçirilməsi bu sahədə ilk addım kimi mühüm əhəmiyyət daşıyırdı. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu ilə birgə keçirilən həmin elmi toplantının iştirakçılarından və məruzəçilərindən biri də Bəkir Nəbiyev idi. O, sonralar ayrı-ayrı ölkələrdə keçirilən mötəbər elmi konfrans və məclislərdə iştirak etmiş, mühacirətşünaslığın aktual problemləri ilə bağlı məruzələrlə çıxış etmişdir.

Alimin mühacirətlə bağlı ilk təşəbbüs kimi qələmə aldığı Almaz İldırımın həyat və yaradıcılığına həsr olunan “Didərgin şair” monoqrafiyası mühacirət ədəbiyyatımıza həsr olunan ilk tədqiqat kimi Bəkir Nəbiyevin sonralar da bu istiqamətdəki elmi axtarışlarına təkan verən bir zəmin rolunu oynamış, həm mühacirət ədəbiyyatının ümumi məsələlərinin həlli yollarının çözülməsində, həm də Azərbaycanda baş verən ictimai-siyasi olaylarda, xüsusən 90-cı illərdə milli azadlıq hərəkatının fəal üzvlərindən biri olan şair, alovlu tribun Xəlil Rza Ulutürkün istiqlal mübarizəsində həm fiziki mənada, həm də cəlgün və əzəmətli poetik misraları ilə mübarizəyə atılan poeziyası ilə azadlıq düşüncəsinə verdiyi töhfələr barədə kifayət qədər təsəvvür yarada bilən bir monoqrafiyanın yaranmasına gətirib çıxardı. Bir məqamı da xüsusi olaraq vurğulamaq lazımdır ki, Bəkir Nəbiyevin elmi irsində mühacirət ədəbiyyatına maraq yalnız Almaz İldırım yaradıcılığı ilə məhdudlaşmış qalmadı. Eyni zamanda mühacirət irsinin elmi təsnifatı və tədqiqi məsələləri ilə bağlı problem məqalələrin araya-ərsəyə gətirilməsinə təkan verdi. Bu mənada alimin “Azərbaycan ədəbiyyatı elmi mühacirətdə” adlı məqaləsi diqqəti cəlb edir. Məqalədə mühacirət

ədəbiyyatını elmi şəkildə araşdırılma səviyyəsi barədə irəli sürülən fikirlər bu sahənin dünəni, bu günü və gələcək perspektivləri barədə nikbin düşünməyə əsas verir.

“İstiqlal şairi” monoqrafiyası Xəlil Rza Ulutürkün həyat və yaradıcılığının bütün sahə və istiqamətləri, azadlıq və istiqlal mübarizəmizin öncüllərindən biri kimi onun fədakar və mücadiləçi obrazını tam şəkildə geniş ictimaiyyətə tanıdan bir araşdırma kimi mühüm dəyər daşıyır.

Monoqrafiyanın əsas diqqəti cəlb edən səciyyəvi cəhətlərindən biri də odur ki, Xəlil Rza Ulutürkün yaradıcılığı ilə şəxsiyyəti vəhdət halında təhlilə yönəldilir, istər onun poeziyasında, istərsə də epik irsində aparıcı ideya-estetik prinsiplər kompleks münasibətin mərkəzinə çəkilir. Bir mütərcim kimi tatar xalqının böyük oğlu Musa Cəlilin “Moabit dəftəri”ni tərcümə edəndə də onun, belə bir məram və məqsəddən çıxış edərək tərcüməyə başlaması, öz zövqünə və dünyagörüşünə uyğun əsərləri doğma dildə səsləndirilməsi inandırıcı dəlillərlə üzə çıxarılır.

Bütövlükdə, Bəkir Nəbiyevin mühacirət ədəbiyyatı ilə bağlı elmi axtarışları müstəqillik dövründən başlayan, istiqlal şairləri ilə kamala çatan və getdikcə ayrıca bir istiqamət alan sahə kimi formalaşması bir zərurət kimi meydana çıxır, alimin bu zəngin irsin öyrənilməsində ardıcıl və fəal mövqe qazandığını əyani olaraq göstərməkdədir.

Bu fəslin üçüncü paragrafı **“Uşaq ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri Bəkir Nəbiyevin tənqidi irsində”** adlanır. Dissertasiya işində qeyd olunur ki, uşaq ədəbiyyatının inkişaf meyillərini, onun yeni yaranan nümunələrini təhlil və ümumiləşdirmək cəhdi keçən əsrin 50-ci illərindən başlayaraq Bəkir Nəbiyevin elmi-nəzəri axtarışlarında fəal mövqe qazanır. Bəkir Nəbiyevin uşaq ədəbiyyatına həsr olunan yazılarının bir qismi yeni yaranan ədəbi-bədii nümunələr haqqında qələmə alınan məqalə-rəylərdir. Onun “Dörd uşaq kitabı haqqında” adlı məqaləsində Əliağa Kürçaylının “Arifin bağçası”, Novruz Gəncəlinin “Üç dost”, Qabil İmamverdiyevin “Bol məhsullu tarlada” uşaqlar üçün qələmə alınmış şeir topluları, Həbibənin (Həbibə Zeynalova – Ə.H.) “Kiçik hekayələr”i isə adından da göründüyü kimi, kiçik yaşlı uşaqlar üçün kiçik janrda qələmə alınan nümunələri təhlil etmək, bu əsərlərin əsas məziyyətləri barədə yekdil təsəvvür yaratmaq məqsədi daşıyırdı. Alimin “Uşaq nəğmələrinin mətni haqqında” adlı məqaləsində isə bədii

mətnlə musiqinin vəhdət yaratması, uşaq dünyasına məxsus sadə və səmimilik vacib şərtlərdən biri kimi önə çəkilir.

Bəkir Nəbiyev keçən əsrin 70-ci illərinin əvvəllərindən başlayaraq orta ümumtəhsil məktəbləri üçün hazırlanan “Ədəbiyyat” dərsliklərinin həmmüəlliflərindən biri kimi də müəyyən təcrübə və səriştəyə malik idi. Bəkir Nəbiyevin əvvəlki onilliklərin təcrübəsindən çıxış edərək fikir söyləməsi, yeni dövrün tələblərini nəzərə alaraq proqram və dərsliklərin yaranması ilə bağlı müzakirələrə qoşulması belə bir istəkdən irəli gəlirdi. Bu baxımdan alimin səksəninci illərin sonlarında qələmə alınan “Balalarımızın həyat və məənəviyyat kitabı” adlı məqaləsi xüsusi maraq və aktualıq kəsb edir.

Məqalədə dərsliyin vəzifə və funksiyaları, şagirdlərə ilk bilik və məlumatların aşılınmasında əvəzsiz rolu belə izah və şərh olunur: “Hamı bilir ki, ən yaxşı dərslik şagirdin həyat kitabının bir fəslı olmalıdır. Şagird öz Ana dili, oxu və ədəbiyyat kitablarındakı biliklərə yiyələndikcə dünya, insanlar, Vətən, onun tarixi və taleyi haqqında məlumatı çoxalır, xəyalı bu vaxtadək təsəvvür etmədiyi yeni aləmlərə qanadlanır, bədii sözün incəliklərinə diqqət yetirməyə, şeirin sirrinə, sehrinə məhrəm olmağa başlayır, bunların əsasında isə kiçik yaşlıların dünyagörüşü və xaraktercə formalaşması prosesi sürətlənir”²⁶.

Bəkir Nəbiyevin uşaq ədəbiyyatı sahəsində fəal yaradıcılıq axtarışları aparan müəlliflərin nəşr olunan kitablarına yazdığı müqəddimə, onların ümumi yaradıcılığı barədə qələmə aldığı elmi oçerklər mühüm əhəmiyyəti ilə seçilir. Bu tipli yazılarda tanınmış uşaq şairlərindən Mirvarid Dılbazının, Nigar Rəfibəylinin və respublika Dövlət mükafatı laureatı Xanımana Əlibəylinin uşaq ədəbiyyatı sahəsindəki xidmətləri, gənc nəslin tərbiyəsi sahəsində bu üç xanım şairənin yaradıcılığında özünü qabarıq şəkildə göstərən səciyyəvi xüsusiyyətlər əsas məqsəd və qayə kimi müəyyənləşir.

Tədqiqat işinin bu fəslində əldə edilən əsas elmi nəticələr “Bəkir Nəbiyev tədqiqatında Heydər Əliyevin şəxsiyyəti”, “Akademik Bəkir Nəbiyevin yaradıcılığında milli istiqlal mövzusu”, “Müasir ədəbiyyatşünaslıqda Xəlil Rza Ulutürk yaradıcılığının

²⁶ Nəbiyev B. Özümüzədən başlayaq (Yenidənqurma və Azərbaycanda ədəbi prosesin bəzi məsələləri). Bakı: Elm, 1990, s.70, s. 232

qiymətləndirilməsi”, “İstiqlal şairi A.İldırımın irsi Bəkir Nəbiyevin tədqiqlərində”, “Azərbaycan ədəbi tənqidinin nəzəri-estetik prinsipləri Bəkir Nəbiyevin elmi irsində”, “Uşaq ədəbiyyatı problemləri Bəkir Nəbiyevin tədqiqatlarında” məqalələrində öz əksini tapmışdır.²⁷

Tədqiqatın “**Nəticə**”sində dissertasiya işinin əsas elmi-nəzəri müddəaları müxtəsər şəkildə təsvir olunmuşdur:

- Bəkir Nəbiyev tənqidi dövrünün ədəbi faktıdır, bu fakt özündə cari ədəbi prosesin bütün yönlərini üzrə mənzərəsini ehtiva edir.

- Bəkir Nəbiyevin yaradıcılığında 60-70-ci illər tənqidi ən yetkin bir mərhələ təşkil edir, alimin ədəbi-tənqidi görüşləri bu dövəndə artıq bədii material haqqında rəy və fikir olmaqdan daha uzağa gedib müəyyən ədəbi-estetik konsepsiyalar ortaya qoyurdu.

- Bəkir Nəbiyev müstəqillik mərhələsində ədəbiyyatşünaslıq elmindən ədəbi irsi yeni tarixi baxışlar rakursundan öyrənməyi, ədəbi tənqiddən isə ideya-estetik və metodoloji cəhətdən yenilənməyi tələb edirdi.

- Müstəqillik dövəmində Bəkir Nəbiyevdən əskisi kimi fəal tənqidçilik mövqeyi və ədəbi prosesə operativ münasibət görmürük. Məlumdur ki, dövrün ədəbi prosesində bir xaos yaşanırdı və Bəkir Nəbiyev də tez-tələsik söz deyib, bışməmiş qənaətlə çıxış etmək yox, təcrübəli tənqidçi kimi prosesi müəyyən qədər kənardan izləyib baş verənləri sona kimi özü üçün aydınlaşdırmaq, yetkin bir fikir hasil etmək istəyirdi.

- Bəkir Nəbiyev mühacirət ədəbiyyatının tədqiqində yalnız

²⁷ Hüseynova Ə. Bəkir Nəbiyev tədqiqatında Heydər Əliyevin şəxsiyyəti. Heydər Əliyev və azərbaycançılıq. Respublika Elmi Konfransının Materialları. Bakı, 2013, s.72-75; Akademik Bəkir Nəbiyevin yaradıcılığında istiqlal mövzusu. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. Sumqayıt Dövlət Universiteti Elmi Xəbərlər. Sosial və humanitar bölməsi, Bakı, 2013, №4, cild 9, s.75-78; Müasir ədəbiyyatşünaslıqda Xəlil Rza Ulutürk yaradıcılığının qiymətləndirilməsi. Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. 4 (100) Bakı, 2016, s. 189-191; İstiqlal şairi A.İldırımın irsi Bəkir Nəbiyevin tədqiqlərində. Dil və ədəbiyyat Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, Bakı, 2017, №3 (103), s.170-173; Azərbaycan ədəbi tənqidinin nəzəri-estetik prinsipləri Bəkir Nəbiyevin elmi irsində. Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. 1 (113) Bakı, 2020, s. 230-232; Uşaq ədəbiyyatı problemləri Bəkir Nəbiyevin tədqiqatlarında. Elmi əsərlər. Mütərcim, Bakı Qızlar Universiteti, Bakı, 2020, №1, cild 11, s. 65-69

ədəbiyyatşünas alim deyil, həm də vətəndaş mövqeyindən çıxış edirdi.

- Elmi yaradıcılığının son dönəmində Bəkir Nəbiyevin ədəbi görüşlərində tarixi-ictimai rakursun güclənməsi onun tədqiqatlarına istiqlal mövzusunı da əlavə etmişdir.

- Uşaq ədəbiyyatı problemlərinə həsr etdiyi yazılarında Bəkir Nəbiyev mövzu-premedtin həllinə əsasən bu rakursdan yanaşır ki, uşaq ədəbiyyatı uşaq üçün həm də həyat məktəbi olmalıdır.

Dissertasiya işinin əsas müddəaları aşağıdakı məqalə və tezislərdə əks olunmuşdur.

1. Tənqidin və tənqidçinin nüfuzu // – Bakı: Elmi axtarışlar. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutu. Elmi axtarışlar. (Folklorşünaslıq: filologiya, fəlsəfə, tarix, incəsənət və nəzəriyyə aspektləri, – 2011, №1, – s. 93-96
2. Bəkir Nəbiyev tədqiqatında Heydər Əliyevin şəxsiyyəti // – Sumqayıt: Heydər Əliyev və azərbaycançılıq. Respublika Elmi Konfransın materialları, – 2013, – s.72-75
3. Akademik Bəkir Nəbiyevin yaradıcılığında milli istiqlal mövzusu // – Sumqayıt: Elmi Xəbərlər. Sosial və humanitar bölməsi, – 2013, №4, – c. 9, – s.75-78
4. Tarixi-etnoqrafik yaddaş və milli əxlaq kitabımız – “Dədə Qorqud” (Bəkir Nəbiyevin yaradıcılığında). // – Sumqayıt: “Kitabi-Dədə Qorqud” və dünya eposçuluq ənənəsi. Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları, – 2015, – s. 71-73
5. Bəkir Nəbiyevin estetik irsinin üslub tipologiyası // – Bakı: Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, – 2015, №3 (95), – s. 222-224
6. Müasir ədəbiyyatşünaslıqda Xəlil Rza Ulutürk yaradıcılığının qiymətləndirilməsi // – Bakı: Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, – 2016, 4 (100), – s. 189-191.
7. Bəkir Nəbiyev ədəbi tənqidinin estetik xüsusiyyətləri // – Sumqayıt: Elmi xəbərlər. Sosial və humanitar elmlər bölməsi. – 2016, – c. 12, №4, – s. 38-41
8. İstiqlal şairi A.İldırımın irsi Bəkir Nəbiyevin tədqiqlərində // – Bakı: Dil və ədəbiyyat, Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, – 2017,

№3 (103), – s. 170-173

9. Bəkir Nəbiyev yaradıcılığında ədəbi tənqidin müasir mərhələsinə baxış // – Sumqayıt: Mədəniyyətlərarası dialoqda bədii ədəbiyyatın rolu. Beynəlxalq Elmi Konfransın materialları, – 2018, 04-05 dekabr, – s. 438-439.
10. Тема войны в научных исследованиях Бакира Набиева. Закарпатьські філологічні студії. – Ужгород, – 2018, – т. 2, №5, – с. 106-110.
11. Bəkir Nəbiyev poeziya tənqidçisi kimi // – Bakı: Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, – 2019, 1 (109), – s. 213-215
12. 60-70-ci illərin ədəbi prosesi Bəkir Nəbiyevin tənqidində // – Bakı: Filologiya məsələləri. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Elm və təhsil, – 2019, №8, – s. 308-313
13. Bakir Nabiyev'in bilimsel araştırmalarında çeviri sorunları. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi (Sosyal ve Eğitim Bilimleri) (UBAK), 11–14 Temmuz, – 2019, Bandırma, – s. 255-266
14. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı problemləri Bəkir Nəbiyevin tədqiqatlarında // – Bakı: Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 650 illiyinə həsr olunmuş “Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı: dil, üslub, ideya problemləri” adlı Elmi Konfransın materialları, – 2019, 6-7 dekabr, – s. 207-210
15. Uşaq ədəbiyyatı problemləri Bəkir Nəbiyevin tədqiqatlarında // – Bakı: Elmi əsərlər. Mütərcim, Bakı Qızlar Universiteti, – 2020, №1, c. 11, – s. 65-69
16. Azərbaycan ədəbi tənqidinin nəzəri-estetik prinsipləri Bəkir Nəbiyevin elmi irsində // – Bakı: Dil və ədəbiyyat. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal, – 2020, 1 (113), – s. 230-232

Dissertasiyanın müdafiəsi "28" sentyabr 2021-ci il tarixində saat 1330 AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.05 – Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ 1143. Bakı, Hüseyn Cavid prospekti, 115, Akademiya şəhərciyi, Əsas bina, IV mərtəbə, Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elektron akt zalı.

Dissertasiya ilə AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat "7" iyul 2021-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 11.06.2021

Kağızın formatı: A5

Həcm: 38921

Tiraj: 100